

İNGİLİZ BELGELERİNDE TÜRKİYE'NİN BALKANLARDAKİ POLİTİKASINA DAİR BİR MEMORANDUM

Doç. Dr. M. Metin HÜLAGÜ
E. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

İngiliz Dışişleri Arşivi'nden elde etmiş olunan ve aşağıda tercümesi sunulan memorandum Mr. Monsieur Wesselitzki tarafından hazırlanmış olup yeni Türkiye'nin Balkan devletleri ve özellikle Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk ile olan münasebetlerini ele almaktadır. Memorandum kısmen tarihî birikimlere ve daha ziyade diplomat ve politika ile uğraşan kimselerle yapılan görüşmelere istinat ettirilmiştir. Mr. Wesselitzki yapmış olduğu temaslar neticesinde Türkiye'nin gelecekteki politikasının ne olabileceğini takdime çalışmıştır. Memorandum o günkü Türk devlet adamları ve diplomatlarının nasıl bir dış politika takip etmeyi düşündüklerini göstermeye çalışması ve bu yöne ışık tutması bakımından önemlidir.

BALKANLARDAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN KORUNMASI

*-Yarımadadaki Türk Hâkimiyetinin Yeniden İkâmesi İçin
Bir Bahane¹*

Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan yılgınlık hâli bütün milletleri belli bir süre devam edecek olan barış dönemine hasret kıldı; ekonomik ve moral yönlerden toparlanmaya sevk etti. Böyle olmakla birlikte hiç bir millet yapılan barış antlaşmalarıyla tatmin olmadı. Ümitler, her yerde, antlaşma maddelerinin tamamlanacağı veya uygulamada düzeltileceği şeklinde avutuldu. Rahatsız edici güçlerin mevcudiyeti çok iyi bilinmekle beraber yeni bir savaş halinde ortaya çıkacak olan zorlukları aşabilecekleri ve evrensel barış gereksinimi ve huzurunu karşılayabilecekleri pek muhtemel gibi gözükmemekteydi.

Bu güven henüz olaylar tarafından tasdik edilmiş değildir. Kıta Avrupa'nın, savaşta kazanan tarafta yer almış olanlar kadar kaybeden tarafta yer almış olan tüm devletlerinde istikbale dair acı bir belirsizlik hüküm sürmektedir. Mağluplar kendilerine zorla kabul ettirilen barış şartlarına kızgınlık

duymakta ve açıkça karşı koyabilecek duruma gelinceye ve galiplerin aleyhine de olsa kayıplarını tekrar elde edinceye kadar, sorumluluklarını yerine getirmekten kurtulmak için, tasarımlarda bulunmaktadırlar. Mağlupların taşıdıkları niyetlerin gayet farkında olan galipler ise teminini yeni beldelerin ilhâkında veya işgalinde gördükleri ilâve emniyetlere ihtiyaç duymaktadırlar.

Her iki taraftaki tüm devletlerde, iki fırka veya fırkalar gurubu mevcuttur. Bunlar sadece millî gayelerde değil fakat aynı zamanda onları temin etme usulünde de birbirinden ayrılırlar. Bu iki fırka ılımlılar ve müfritlerdir. Her siyasî hareket bu iki fırkadan birinin o anki hâkimiyetine istinat eder. Tüm ortam o kadar emniyetsiz gözükmektedir ki, herhangi bir kimse, halkın, açıkça belirdiği ve meydana çıktığı savaş yıllarından teessüf ettiğini duyabilir.

Muhtelif ülkelerdeki çok sayıdaki siyasîler ve değişik guruplarla olan kişisel tanışıklığım, özellikle şu anki durum gibi kriz anlarında olmak üzere, bir çok fikir hareketlerinin ve bana ulaşan hareket plânlarının tekrarının (echo) sebebini izah eder haldedir. Kesin sonuçlar çıkarmak şu an için mümkün olmamakla birlikte onlarda bazı dayanakları varmış gibi gözüken bu tekrarlardan bir kısmını açıklamaya çalışacağım. Bu şekilde davranmakla bunları tasdik ediyorum şeklinde düşünmek doğru olmayacaktır. Bunların hangi noktadan hareket ettiklerine işaret etmeye gayret edeceğim.

Lozan Konferansı ve İsmet Paşanın bu konferansı idare şekli hususundaki izlenimlerini öğrendiğim veya en azından öğrendiğime inandığım aydın bir Türk diplomatı, bazı yönlerden haklı olarak, Türk temsilcilerinin başarılarını oldukça takdir edip bu temsilcilerin başkanının hatalarını ise aşırı derecede tenkit etmektedir. Batılı büyük devletlerin yeni bir savaşa girmeğe isteksiz olmalarını Türkiye'yi savaşı kazanan milletler saffına katacak olan hükümetlerin vermiş olduğu imtiyazlara bağlamaktadır. İsmet, barış antlaşmasını derhal imzalayabilir ve Türkiye'nin ekonomik yönden yeniden teşkilatlanabilmesi için yardımları oldukça arzu edilen iki büyük kuvvet olan İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında samimi ilişkilerin kurulabilmesi yolunda Büyük Britanya ve Fransa'nın temsilcileri ile olan şahsî münasebetlerinin avantajlarını elde edebilirdi. İsmet, kahraman bir asker ve iyi bir yurtseverdir, fakat iyi bir diplomat değildir. İtilaf Devletleri'nden herhangi biriyle ayrı bir barış anlaşmasında bulunmayı garanti altına alma teşebbüsü zahirde saflıktı. Mamafih kendilerinden iktibasta bulunduğum diplomatlar Türkiye'de Batı Avrupa kapitalinin yardımı ile refaha kavuşma yolunda hızlı bir kalkınmanın gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

Türk milliyetçilerinin tüm diğer liderleri gibi bu diplomatlar da yakın bir gelecekte Türkiye'nin (coğrafi açıdan) daha fazla bir büyüme içerisinde olacağını ummaktadırlar. Bununla birlikte, daha ılımlı davranarak Büyük Merkezî Devletler ile anlaşmazlık içerisine düşmemek ve iktisadî yardım beklentilerini muhafaza etmek için bu büyümenin derecesini sınırlamaktadırlar. Yeni Türkiye'nin Politikası unvanlı memorandumda, Türkiye'nin Avrupa'ya dönmesi halinde üstlenilecek ilk işin Balkan devletlerindeki Müslüman azınlıkların korunması olacağını ifade ettim. Pan-İslâm birliğinin ve dayanışmasının gelişmekte olduğu konusunda, ırk ve dil bakımından hepsi Avrupalı olan, üç milyon Müslüman'ın kaderine tüm İslâm ülkelerinin duyduğu canlı ilgiden daha büyük delil yoktur. Geçen Eylül ayında yapılan Milletler Birliği toplantısında, Türkiye'nin bu birliğin üyesi olmaması dolayısıyla, mezkûr Müslümanların emniyetinin sağlanması konusu İran temsilcisi tarafından gündeme getirildi. Sünnî halk adına Şii bir devlet tarafından yapılan bu talep aynı zamanda İslâm'ın birbirine rakip bu iki mezhebi arasındaki düşmanlığın son zamanlarda ne kadar azalmış olduğunu ve Hıristiyanlığa karşı birleşik bir cephe oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa'da mülkiyeti bulunan tek devlet olarak Türkiye'nin, tüm İslâm dünyasının nazarında, Balkanlarda bulunan dindaşlarına mezkûr emniyeti sağlaması hiç şüphesiz kendisi için bir vazifedir. Bir çok ateşli Müslüman tarafından kendilerine dinî gayretten yoksun olduğu şüphesi ile bakılan Türk milliyetçileri, bahsi geçen vazifenin titiz bir şekilde ikmal ile, İslâm'a olan sadakatlerini göstermeli ve Türkiye'nin tüm İslâm dünyasının liderliğine talip olduğu tezini ispat etmelidirler. Duyduğum kadarı ile Ankara Hükümeti Balkan yarımadasında Türk hâkimiyetini, neticesi itibarıyla, yeniden tesis edeceğine inandıkları bir hareketin hazırlığı içerisinde bulunmaktadırlar.

Balkanlarda olup bitenlerden şu veya bu şekilde haberdar olan Avrupalılara göre Müslüman azınlıkların emniyetinin sağlanması konusu lüzumsuz olarak görünmektedir. [Zira] buradaki Müslümanlar diğer Hıristiyan vatandaşlarla eşit haklara sahiptirler, camilerini ve okullarını kendi kontrolleri altında bulundurmaktadırlar ve ayrıca son zamana kadar mevcut olan ve hatta şimdi dahi çok zaman Türkiye'deki Müslümanlara tanınmayan tüm hürriyetlerden faydalanma hakkına sahip bulunmaktadırlar. Ayrıca Balkanlardaki Müslümanların ekserisi, ülkelerinin Hıristiyanları gibi, aynı milliyettendirler ve aynı dili konuşmaktadırlar. Muhtelif Balkan hükümetleri tarafından kendilerine uygulanan muamele konusunda ise, aşağıda belirtilmiş olan, şahsî gözlemlerimin ve son atmış yılın araştırmalarının neticesini ifade edebilirim.

Yunanistan üç koruyucu devlet tarafından oluşturuldu ve 1829 yılında da Babiâli tarafından bağımsızlığı tanındı. Yunanistan'ın, daha önce burada

yaşayanların Türkiye'ye hicret etmiş olmasından dolayı Müslüman nüfusu bulunmamaktadır; fakat Teselya ve Girit'in ilhak olunması Müslüman azınlıkları Yunan idaresi altına sokmuştur. Başlangıçta bunlara pek iyi muamelede bulunulmadı. O ana kadar içerisinde buldukları imtiyazlı halden hakir görülen kimselerle aynı seviyeye inme şeklindeki ani değişiklik Müslümanlara zor geldi. Yunanlılar da bu değişikliği onlara kolay gelecek bir şekilde sokmak için yeteri kadar bir gayrette bulunmayıp aksine hicret etmeleri yönünde kendilerini teşvik etti. Mamafih hicret etmeyip de orada kalanlar Yunanlıların kendilerine daha adaletle muamele etmelerine şahit ve kaderleri ile tatmin oldular. Bu durum, duyduğum kadarı ile, Yunanistan'daki Müslümanlarla Türkiye'deki Yunanlıların karşılıklı mübadelesi şeklindeki nüfus değişiminden ne derece hoşnutsuz olduklarını açıklar durumdadır. Bunlar, sakinlerinin dilini bilmedikleri, yanmış yıkılmış olan Anadolu'da kendilerine yeni bir yurt arama yerine mevcut yurtlarında kalmayı kat'î surette tercih edeceklerdir. Karşılıklı nüfus mübadelesi anlaşması her halükârda Türkiye'nin menfaatlerine ve politikasına muhalif bulunmaktaydı. Bu politikayı takip etmekle Türkler, Yunanistan konusunda, burada yaşayan dindaşlarını bahane ederek Balkanları yeniden fethetme imkânından kendilerini mahrum ettiler.

Rus orduları kendisini Türk boyunduruğundan kurtardığı sıralarda Bulgaristan'ın nüfusunun çeyreği Müslümanlardan oluşmaktaydı. Müslüman olan bu nüfusun önemli bir yüzdesini ise Müslüman olan Bulgarlar değil, fakat Müslüman olan Türkler teşkil etmekteydi. Bulgar milliyetçileri ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmasının hemen ardından Müslümanlara ait toprakları ve evleri kuşatma altına almaya başladılar. Müslümanlara yapılan bu tecavüzün önlenmesi için Rus İşgal Ordusu generallerinin zecrî tedbirlere başvurması icap etti. Daha sonraları ise Müslümanlara daha iyi davranıldı, Müslümanlar hicret etmekten vazgeçtiler ve hatta Türkiye ile olan 1912 yılındaki savaş sırasında bile buradaki Müslümanların Bulgaristan Devleti'ne olan bağlılıklarından şüphe edilmedi. Şuan için bunların emniyetlerinin sağlanması yolunda herhangi bir talepleri bulunmamaktadır; fakat böyle olmakla birlikte Avrupa'da Türk İmparatorluğu'nun yeniden teşekkül etmiş olduğunu görmeleri halinde bunların tavrının ne olacağından hiç kimse emin olamaz. Bu sorunun istikbaldeki durumunu şu an için ele alıp incelemek gereksizdir; zira yeni Türkiye Bulgaristan ile savaş değil, aksine onunla ittifak oluşturmak gayesini gütmektedir. Zira Ankara'dakiler, müşterek zaferlerini müteakip, şartların zorlamasıyla, Bulgaristan'ın Türkiye'nin gönüllü olarak vasalı haline geleceğine veya Pan-Turan Federasyonu'nun bir üyesi olacağına inanmaktadırlar.

Esasen yeni Türkiye'nin askerî seferi Balkan devletlerinden birine, Yu-

goslavya'ya yöneliktir. Bu ülkenin mağlubiyeti durumunda Türkiye'nin Balkanlardaki hâkimiyeti kuvvet kazanmış olacaktır. Yugoslavya, bir buçuk milyondan fazla sayıdaki -diğerlerine nispetle oldukça büyük bir farkla- en kalabalık Müslüman nüfusa sahip bir ülkedir. Tamamıyla Sırp ırkının oluşturduğu Bosna-Hersek halkı, Türklerin burayı fethetmesinden sonra siyasî ve sosyal sebeplerden dolayı, İslâm'ı kabul etmiştir. Bu her iki ülke (Bosna-Hersek) de Sırp milliyetlerini ve hatta eyaletsel otonomilerini muhafaza etmişlerdir. Beraberindeki muhafızlarıyla birlikte Türk genel valisi burada sadece Padişahın otoritesini temsil etti. Mülk sahibi aristokratlar geleneksel kurallarına ve adetlerine bağlı kalarak Bosna-Hersek'i idare ettiler. Sultan II. Mahmud liberal reformlarını uygulamaya başladığı ve eyaletleri merkezi kuvvete itaate zorlamaya yöneldiği zaman, Müslüman beyler isyan ettiler ve padişahın, reayaya daha sonra yerine getirmediği bazı vaatlerde bulunarak baş vurmak zorunda kaldığı mücadele uzun bir süre devam etti. Bu durumu, özellikle Hersek'te olmak üzere, bir çok Hıristiyan isyanları takip etti. 1876 yılında Babıali Bosna-Hersek'e, Hıristiyan bir valinin yönetiminde bulunacağı eyaletsel otonomi verdi. Fakat Berlin Kongresi Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan yönetimine geçmesini kararlaştırdı. Viyana Kabinesi her ne kadar beyleri [toprak sahiplerini]'nin tarafını tutup Müslüman ve Hıristiyanlar arasında ciddî düşmanlıklara sebebiyet verecek kışkırtmalar için vesileler bulmaya çalıştıysa da millî duygu daha da kuvvet kazandı ve Hasburg İmparatorluğu'nun dağıldığı sırada Bosna-Hersek Müslümanları Sırp milliyetinden olduklarının gayet iyi farkında ve Yugoslavya'nın diğer boyları ile birleşmenin mutluluğu içerisine girdiler.

Belgrat Hükümeti bu Müslümanlara ve özellikle de beylere gayet akılcıca bir muamelede bulundu. Bosna-Hersek'e katı tarımsal reformlarda bulunmaktan kaçındı ve bu iki ülkenin tüm geleneksel uygulamalarına saygı gösterdi. Yugoslavya parlamentosunda bulunan Müslüman gurup, iki bakanlık görevinin Müslümanlara teklif edilmiş olduğu Paşitek Kabinesi'ni seve seve destekledi. 1876-1878 yılları arasındaki Bosna-Hersek temsilcisi olduğum ve özellikle Berlin Kongresi'nde burası adına delege olarak bulunduğum sırada edindiğim şahsî izlenimler bana Bosna-Hersek'in tüm nüfusunun millî ruh sayesinde canlandığı inancını vermektedir. Müslümanlar hiç şüphesiz, özellikle uzun bir süre savaştıkları ve kendilerine yapılan vaatleri yerine getirmeyen Türklerden gelecek olan, haricî herhangi bir himayeyi kabul etmeyeceklerdir.

Yugoslavya, dinleri her ne olursa olsun, nüfusunun tümü sadece Yugoslavlardan oluşmuş olsaydı bünyesinde, netice itibariyle, Türk taraftarı barındırmayacaktı; fakat maalesef topraklarında iki azınlık unsur daha

bulunmaktadır. Eski Sırbistan ve Kuzeybatı Makedonya, Türk baskısı altında inlemektense yurtlarını terk etmeyi tercih eden Sırların kuzeye doğru hicret etmeleri üzerine, yine Sırlar tarafından daha evvel oturulmakta olan bölgeleri işgal eden, çok sayıda ve tecavüzkar vasıfta Arnavut nüfusa sahiptir. Arnavut göçleri on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında başladı ve Arnavutluk'tan yeni nüfusun gelmesi ile daha da artan bir şekilde, tüm on dokuzuncu yüzyıl boyunca devam etti. Arnavutluklu milliyetçiler bu bölgelerin Arnavutluk millî topraklarının bir parçası olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu tutum Arnavutlarla Sırlar arasında çıkan bir çok çatışmanın ve aralarında mevcut olan canlı düşmanlığın sebebini açıklar durumdadır.

Kuzeydoğu Makedonya, münavebeli olarak Sırp ve Bulgar devletlerine geçen ve asırlardır bu iki millet arasında anlaşmazlık konusu olan ve Balkanlarda zuhur eden problemlerin baş kaynağını teşkil eden Sırp ve Bulgar karışımı nüfusun barındığı bölgelerden oluşmaktadır. On beş yıl kadar önce Sırbistan'da olduğu kadar Bulgaristan'da da bu iki ülkenin dostluğu yolunda tek başına bir engel olarak duran bu problemin çözüme kavuşturulması için kuvvetli bir arzu uyanmıştı. Etnologlar, dil bilimciler ve özel Makedonya uzmanları bu ülkedeki her iki milliyetin sınırlarını ilmî ölçüler dahilinde tespit etmek ümidiyle Londra'da bir konferans tertip edilmesini arzuladılar. Aralarında yakın arkadaşlık bağı bulunan Sırp bakan Militchwitch ve Bulgar bakan Stancioff yapılacak olan bu konferans işini kolaylaştırmaya arzulu bulunmaktaydılar. Makedonya'daki seyahatlerim ve etnoloji çalışmalarım sebebiyle bu konferansın başkanlığını yapmam için bana yapılan teklif beni gururlandırmıştır. Konferansa gelen ilim adamları arasında resmî olmayan müzakereler yapıldı ve neticede, karşılıklı imtiyazlarda bulunmak suretiyle, on beş bin nüfuslu küçük bir bölge müstesna, ihtilafli tüm bölgeler üzerinde bir anlaşmaya varılabileceği ortaya çıktı. Her iki tarafça da netice büyük bir coşku ile karşılandı; zira tüm anlaşmazlıkların sadece küçük bir parçaya münhasır kalması söz konusuydu ve düşmanlığın devam etmesi düşünülemezdi. Bahsi geçen konferansın resmî olarak başlama arifesinde Londra'dan, Belgrat'ta bakan değişikliği olduğu ve Sofya Kabinesi'nin konferansı tasvip etmediği kararını yansıtan telgraflar geldi. Nadir bir fırsat böylece elden kaçırıldı ve netice olarak bu bölge, her iki savaşın en kötü tesirlerini icra etmesinden sonra, üçüncüsü ile tehdit olunmaktadır...

Yukarıda ifade edilen hakikatler, bu gerçekler üzerine kurulmuş olup, Ankara'da sonuçlandırılmış bulunan planı ortaya koymaktadır. Bu, hilekârca bir plandır. Dindaşlarının emniyetini sağlamak görüntüsü altında Balkan yarımadasında Türk fütuhatını kolaylaştırmak ve haklı kılmak için ırkî

duygular galeyana getirilecektir. İlk etapta eski Sırbistan'daki Arnavutları ve Makedonyalıları Yugoslav idaresine karşı isyanda bulundurmaya çalışılacaktır. Bu teşebbüs Batı Avrupa gizli cemiyetleri ile ilişki içerisinde olan Türkler ve Yahudiler tarafından halihazırda yapılmaktadır zaten. Diğer teşkilâtlar ise Arnavutluk'tadır. Yugoslavya'da acı çeken Arnavutlara dikkat çekmekte ve Yugoslavya ve Yunanistan'ın, birincisinin Ghagları [kırsalda yaşayan heterodox Müslüman Arnavutlar] ikincisinin ise Toskları [kentlere yakın yerleşim bölgelerinde yaşayan ortodox Müslüman Arnavutlar] ilhak edebilmek için, bağımsız Arnavutluk'u aralarında paylaşmaya hazırlandığı tarzında söylentiler yaymaktadır. Bazı Londra gazeteleri Türkiye ile Arnavutluk arasında halihazırda gerçekleştirilmiş olan bir ittifaktan söz etmektedirler. Bu anlaşmayı tahkik etmeğe çalıştım ve güvenilir kaynaklardan böyle bir anlaşmanın imzalanmamış olduğunu, fakat iki ülke arasında Balkanlarda uyumlu bir politika takip edilmesi konusunda tam bir ittifakın mevcudiyetini öğrendim. Arnavutlar Türkiye'nin -sadece hakikî manadaki Arnavutluk değil, fakat Yugoslavya'da bulunan Arnavutluk bölgelerini de kapsayan- ve onları bağımsızlığa kavuşturması yolunda Arnavutluk için güçlü bir uyarım olan, Arnavutluk ülkeleri üzerindeki taleplerinden müspet manada feragat ettikleri yolundaki teyitlerinden ziyadesiyle memnun oldular.

İstanbul'da olduğu gibi Ankara'da da, şiddetle Sofya Hükümeti'nin pasifliğinden yakınan Makedonyalı Bulgarların -Mr. Stamboliski bu görüşe belki katılır belki katılmaz- Arnavutların yapacağı isyana iştirak edeceğine ve ayrıca Türklerin Yugoslavlara karşı Arnavutları desteklemeye hazırlandığının görülmesi üzerine Bulgar kamuoyunun Makedonyalı ırkî kardeşlerinin kurtarılması için Sofya Hükümetini Yugoslavya'ya karşı savaş açmaya zorlayacağına kati surette inanılmaktadır.

Böyle bir durumda Ankara diplomatları Türkiye'nin savaşa katılımının haklılığı yolunda gayet güzel bir savunma elde etmiş olacaklardır: Birincisi Müslüman azınlıkların emniyetini sağlama vazifesi ve ikinci olarak da topraklarına yakın bir bölgede vuku bulan ve ekonomik menfaatlerine etkide bulunan bir savaşı durdurma bahanesi. Yine Yunanistan topraklarını işgal edebilmek için (o zamana kadar neticeleneneğine inandığım bir Türk-Yunan barış anlaşmasındaki) Yunanistan'ın anlaşmadan doğan sorumluluklarını yerine getirmediği veya Epirli Arnavutlara veya Teselya'daki (Müslüman Yunanlılardan ibaret olan) Türklere iyi muamelede bulunmadığını beyanla kolayca sebep bulup gösterebilecektir. Ankara Hükümeti Yunan ordusunun oldukça ihmal edilmiş bulunduğunu ve muhtemel bir savaşta daha önce Anadolu'da olduğu gibi Türk ordusunun önünde firar edeceğini düşünmekte-

dir. Türkler, mamafih, şuan için kendilerini Arnavutluk'la irtibat kurmalarını sağlayacak olan Batı Trakya'nın işgali ile tatmine çalışacaklardır.

Ankara'da bu Türk planının icrasının ilk etabında Bulgaristan ile resmî bir ittifak oluşturma arzusu bulunmamaktadır. Bulgar Hükümeti, Türk milliyetçileri ve onların Yahudi arkadaşlarının Türkiye'ye verilmesini talep edecekleri, Selânik'i kesin bir anlaşma şartı olarak ileri sürecektir. Ankara Hükümeti Bulgaristan'a, Selânik olmamak kaydıyla, Lozan Konferansı'nda Yunanistan tarafından teklif olunanlardan çok daha uygun şartlarda Ege denizinde çok daha iyi bir çıkış noktası verme niyetindedir. Türkler Bulgaristan'ın diğer üç Balkan devletinden biri ile hiç bir şart olmadan ittifakta bulunabileceğinden gayet emin gözükmektedirler. Ayrıca Bulgarlar Makedonya'da Arnavutlarla dostane münasebet içerisinde bulunmaktadır ve Arnavutların Yugoslavya ile savaşa başlaması halinde isyanda bulunacaklardır. Dolayısıyla, Türkiye dindaşlarına yardımda bulunurken Bulgaristan da kendisini ırkî kardeşlerine yardım etmek zorunluluğu içerisinde görecektir. Netice olarak aralarında tabii olarak işbirliği oluşacaktır.

Yugoslavya, Küçük Merkezî Devletlerin bir üyesi olması hasebiyle ortakları Romanya ve Çekoslovakya'nın yardımına muhataptır. Türkler, Romanya ordusunu Yunan ordusu kadar ihmal edilmiş olarak değerlendirme eğilimindedirler. Oysaki Türkler, Sırp-Yunan savaşı sırasında Romanya'nın Bulgarlara karşı takınmış olduğu tavra Bulgarların aşırı bir kin duyduklarının farkındaydılar; zira, tarafsızlığını ilân etmiş olan Romanya Bulgaristan içlerine ordusunu göndermekte ve önde gelen kasaba ve şehirlerini işgal etmektedir. Dolayısıyla da Bulgaristan'ı düşmanları ile, şartları onlarca hazırlanmış olan, bir barış anlaşması yapmaya zorlamaktadır. Hiç bir sebep gösterilmeden Bulgaristan topraklarının önemli bir bölümünün ilhak edilmesi ve idare altına alınması Bulgarların Romanya'ya karşı Sırbistan ve Yunanistan'a karşı duyduğu nefretten daha fazlasını duymasına sebep oldu. Ayrıca Romanya, Bulgarlara karşı güneydeki sınırlarını savunmaları için buraya askerlerinin tümünü de sevk edemeyecektir; çünkü bunlar doğuda Bolşevik tehdidi, batı ve kuzeyde ise Macar kuvvetlerinin tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Çekoslovakya memnuniyetle Yugoslavların yardımına koşacaktır; fakat Macaristan, Avusturya ve Almanya Devletleri arasında bulunması dolayısıyla kendisi de bu üç devletin saldırısına uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Balkanlar konusunda ihtisas sahibi bir İngilizin, Türklerin Avrupa'ya dönmesi ile Balkanlarda ortaya çıkan durumdan bahisle Sırp ordusu tek başına İstanbul ile Viyana arasında durmaktadır dediği belirtilir. Ankara'daki

liderlerin de aynı görüşü paylaştıklarını düşünmekteyim. Bu liderlerden birinin: Türklerin tüm yarımadada karşılaşabilecekleri tek engel Sırp ordusu olacaktır - şeklinde aynı görüşü dile getirdiği ileri sürülmektedir. Yine sözü edilen lider, kısmen iç duygularını dile getiren, tamamlanmamış bir cümle olmakla birlikte ve Sırbistan'ın gerisinde Macaristan mevcuttur... şeklinde bu engelin ortadan kaldırılmasının Türk ordusu için daha büyük bir ihtiyaç olacağı ilâvesinde bulunmuştur.

Müttefik üç büyük kuvvet konusuna gelince; Türk milliyetçileri bildiri, protesto ve konferans önerileri yoluyla olanlar müstesna, bunların Balkan olaylarına müdahalede bulunmalarını ümit etmemektedir. Bir İngiliz gazetesinden alınan bir cümlede -bunu Times'da gördüğümü zannediyorum- İngiliz vergi mükelleflerinin İngiltere'nin Türkiye ile bir savaşa girmesine izin vermeyecekleri ifadesi kendi görüşlerine göre yorumlanarak değişik partili Türk politikacılar tarafından şu sıralarda sık sık iktibas olunmaktadır; fakat ılımlılar İngilizlere has menfaatleri alâkadar etmediği sürece, şeklinde bir ifade kullanarak buna bir sınırlama getirirler, fakat aynı zamanda, Asya'daki tüm hareketleri tehir ederek, Türkiye'nin tüm gayretini Balkan yarımadasındaki eski durumunu elde etme noktasına teksif etmesi tavsiyesinde bulunmaktadır: Balkan yarımadasının kaybedilmesine İngiltere ve Fransa'nın bizi kendisinden korumaya çalıştığı Rus İmparatorluğu'nun ihtirasları sebep oldu. Güneydoğu Avrupa'ya getirdiğimiz barış ve nizam ile memnun olacakları yerde neden aynı politikayı takip etmek istiyorlar? Rusya, Balkan Hıristiyanlarının kaderi konusunda farklı bir tutuma sahip olmayan mevcut efendileri tarafından idare olunurken, Türkiye bu politikayı hemen uygulamaya koymalıdır. Çar rejiminin Balkanlarda ne kadar kısa bir zamanda tekrar ihya olacağını kim bilebilir? demektedirler.

Bu görüşe Ankara Hükümeti'ni Balkan yarımadası konusundaki isteklerine ilâveten, Musul ve Suriye'nin bağımsızlığının sağlanmasına ve istiklâlini tamamen elde edebilmesi için Mısır'daki hareketin desteklenmesine teşvik eden müfritler tarafından şiddetle karşı çıktı. Fransa'nın Ruhr'daki hareketleri dolayısıyla zirveye ulaşacak olan Avrupa'da büyümekte olan ekonomik ve malî kriz tüm Avrupa'nın dikkatini Asya'dan bertaraf edeceğine... inanmaktadır.

Esasen bu memorandumu yazmaya başlarken bir çok bölgede problemlere yol açacak olan olayların kısa bir özetini vermeye niyetliydim. Fakat yazıma başladığım sırada Türklerin Balkanlarda uygulamayı düşündüğü planlara dair bir çok malumat edindim. Konunun vahameti beni bu memorandumu buna tahsis etmemi gerektirdi. Edineceğim diğer malumatları bir kaç gün

zarfında iletebilmeyi ümit ederim.

Eversleigh Court
109 Cronwell Rd.S.W.7.
Şubat 16, 1923.

(İmza)

TÜRK-BULGAR YAKINLAŞMASI

Bu memoranduma sağlam kaynaklardan elde edilen Balkanlarda meydana gelen olaylarla yakın alakalı olan bir kaç maddelik bilgi daha ilâve etmek istiyorum. Diğer konferanslar gibi Lozan Konferansı, bu konferansta temsil edilen iki devlet arasındaki konferansın programında yer almayan, münasebetlerin değişmesi için bir vesile olmuştur. Türkiye ve Bulgaristan her ne kadar son savaşta müttefik olmuşlarsa da savaştan sonra birbirlerine karşı dostane bir tutum içerisinde değillerdi. Geçmişteki olaylar konusunda birbirlerini sadakatsizlikle suçlamakta ve yine birbirinin istikbaldeki tavırlarına düşmanlıkta bulunacağı şüphesi ile bakmaktadırlar. Bulgar siyasetçileri Türkiye'nin Bulgaristan'daki, münasebetsiz bir iddia olan, Müslüman azınlığı himaye etme talebine hiddetle mukabelede bulundular. Türk siyasetçileri Mr. Stamboliisky'nin Bulgaristan'ı Yugoslavya ve Romanya ile dostane münasebetler içerisine, şayet bu başarılamaz ise en azından Küçük Merkezî Devletler birliğine sokma gayretinden pek hoşlanmadılar. Ankara'daki Pan-Turancılar Bulgaristan'ın, Yugoslav milleti gibi, Sırp-Hırvat-Sloven devletlerine katılmak istediği söylentilerine öfke duydular; zira Ankara'dakiler Bulgaristan'ı Turan milleti saymaktaydılar ve onun Slavlara katılımını Pan-Turanizm'e ihanet olarak değerlendirmekteydiler.

Türk-Bulgar münasebetleri Lozan Konferansı'na kadar bu minval üzereydi. Bu münasebetler konferans masası etrafında yapılan müzakerelerle değil de konferans oturumları arasındaki fasılalarda temsilcilerin hususî görüşmeleri neticesinde köklü bir şekilde değişikliğe uğradı. Bu müzakereler, Cenova Konferansı sırasındaki Alman-Bolşevik antlaşmasına paralellik göstermeyerek müspet bir fikir birliği sağlamadı; fakat Balkanlardaki olayların seyri üzerinde ciddi bir tesir icra etmekten geri kalmayacak olan hiç şüphesiz önemli bir yakınlaşmayı oluşturdu. Nihayet ilk etkisi Yunanistan'ın denize ulaşabilmek için gösterilen çıkış noktası teklifinin Bulgaristan tarafından reddedilmesi oldu. Bu müzakerenin detayına vakıf değilim ve bu yüzden de hadisenin objektif görünümünü ortaya koymaya muktedir olamıyorum. Fakat bunun her iki taraftaki yetkili çevrelerden gelen iki versiyon mevcuttur. Yunan versiyonuna

göre öneri, Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış noktası hususundaki önceki kararlar üzerinde büyük bir öneme sahipti. Çünkü Dedeğaç gibi küçük bir liman yerine, Bulgaristan'ın hizmetine tahsis edilen yer Selânik'te bulunmaktaydı. Dolayısıyla Bulgaristan'ın ticareti için çok daha elverişli bir vaziyetteydi. Yugoslavya denize ulaşabilmek için böyle bir yeri elde etme arzusunda bulunmaktaydı ve ona sahip olmakla da çok memnun olmuştu. Bulgar versiyonu ise, Yunan teklifinin kabul edilmesi orada kendi limanını inşa etmeğe girişmesi dolayısıyla Bulgaristan'a büyük masraflar açacağı ve bu limana ulaşan bir koridorun olmaması halinde burası ile yapılacak tüm muhaberatın Yunan toprakları üzerinden yapılmasını gerektireceği ve saire şeklindekiydi. Bu ihtilaf gerçeğinden çok daha önemlisi, Yunanistan'ın Bulgar dostluğunu elde etme nadir fırsatını kaçırdığını teyitle dile getiren Bulgar temsilcilerinin ona atfetmiş oldukları önemdi. Bütün bunları göz önüne alınca Bulgaristan'ın, diğer bir dostluktan daha iyi bir şey elde etmeyi ümit etmemiş olsaydı, Yunanistan'ın teklifini geri çevirmemiş olacağı kanaatini taşıyamayım. Memorandumda zikredilen görüşün o hususta kuvvetli bir teyidini görmekteyim.

Gazetecilerle yapılan bir röportajda ve özel konuşmalarda Bulgar temsilcilerinin İsmet Paşa ve kızından coşkun bir övgüyle bahsetmeleri yine aynı şekilde hususî sebeplerden dolayı İsmet Paşa'dan memnun kaldıklarını gösterir. Diğer taraftan, Bulgar başbakanının Yugoslavya ve Romanya ziyaretlerinin Bulgaristan'ın ilişkilerini mevcut savaşa katılmamış olan komşu devletler ile iyi bir vaziyete sokmak gayesi ile olduğunu öğrenmesi İsmet'i memnun etmiştir. Ayrıca Bulgarların (journions ?) şuurunda oldukları ve ona göre politikalarını şekillendirmeye hazır buldukları şeklindeki beyanattan çok daha fazla etkilenmiştir.

Şubat 19, 1923
Monsieur WESSELITSKY

DİPNOT

¹ *Public Record Office (Londra), Foreign Office Archives: F.O: 371/9137. 163125.*